

نویسندگان اروپایی ابن سینا را مشهورترین دانشمند جهان می‌دانند

دکتر نجفقلی حبیبی - هجدهمین نشست از مجموعه درس‌گفتارهایی درباره بوعلی سینا

چهارشنبه ۱۴۰۰/۴/۹

هجدهمین نشست از مجموعه درس‌گفتارهایی درباره بوعلی سینا با همکاری مرکز فرهنگی شهر کتاب و بنیاد علمی و فرهنگی بوعلی سینا در روز چهارشنبه ۹ تیر برگزار شد. این نشست به سخنرانی دکتر نجفقلی حبیبی با موضوع «تاملی در قانون ابن سینا» اختصاص داشت. این درس‌گفتار به صورت مجازی از اینستاگرام شهر کتاب پخش شد.

کتاب «قانون» یکی از کتاب‌های ابن سینا در زمینه پزشکی است که نزدیک به هفتصد سال در مراکز علمی اروپا تدریس می‌شد و پس از کتاب مقدس، دومین کتابی که در اروپا به چاپ رسید، کتاب قانون ابوعلی سینا بود. حتی در دوران کنونی نیز به عنوان بخش مهمی از طب کهن در مهم‌ترین مراکز و دانشگاه‌های جهان تدریس می‌شود. اصل کتاب به زبان عربی نوشته شده است که چند صد سال به عربی تدریس می‌شد و سرانجام عبدالرحمن شرفکندی (هه ژار) آن را به زبان فارسی ترجمه و منتشر کرده است. در سال‌های اخیر نیز دکتر نجفقلی حبیبی پژوهشگر فلسفه اسلامی قلم به تصحیح این کتاب برداشته است که تاکنون کتاب اول و دوم قانون به همت انتشارات بنیاد ابوعلی سینا انتشار یافته است. کتاب اول در باب کلیات طب است. کتاب دوم قانون وارد بحث‌های تخصصی طب می‌شود و به داروهای مفرد و گیاهی می‌پردازد.

آنچه در پی می‌آید سخنان دکتر نجفقلی حبیبی در این نشست است که توسط آن‌ها خیر تنظیم شده است.

کتاب «قانون» یکی از کتاب‌های ابن سینا در زمینه پزشکی است که نزدیک به هفتصد سال در مراکز علمی اروپا تدریس می‌شد. کتاب اول در باب کلیات طب است. کتاب دوم قانون وارد بحث‌های تخصصی طب می‌شود و به داروهای مفرد و گیاهی می‌پردازد. تقسیم‌بندی‌های ابن سینا در کتاب قانون بر مبنای فصل نبوده است بلکه بر مبنای کتاب بوده و در آن روزگاران به جای جلد اول می‌گفتند کتاب اول و این سنت بعد از ابن سینا نسخ شده است. در آن روزگار دیگر کسانی نیز که کتاب نوشته‌اند به جای کلمه جلد از الکتاب استفاده می‌کردند و الکتاب الاول یعنی جلد اول کتاب قانون. قانون ابن سینا در پنج کتاب تقسیم‌بندی شده است، کتاب اول کلیات است که به مباحث اصلی و علم طب پرداخته و تقسیمات و موضوعاتی که در این علم به کار رفته بررسی می‌کند و بعضی مباحث را مطرح می‌کند و پیش‌درآمدی در کل علم طب است، حکم مقدمه را هم در بعضی مسایل و موضوع دارد.

پیش از ابن سینا نیز ابوسهل مسیحی - استاد ابن سینا که بعدها ابن سینا به مراتب در فضل از او بالاتر می‌رود - نیز کتابش را به شکل ابن سینا تقسیم کرده است. قانون اهمیت فوق‌العاده‌ای دارد به لحاظ این‌که در دایره علوم پزشکی کتاب جامعی است و دیدگاه‌های مختلفی که در آن روزگار وجود داشته ثبت کرده و توضیح داده و سپس جمع‌بندی نهایی کرده است. در این کتاب ابن سینا ابتکاراتی در قانون و تنظیم مباحث به کار برده است و به همین دلیل کتاب به سرعت در زمان خودش مشهور شد و مورد توجه قرار گرفت و در سراسر جهان اسلام اعتبار یافت. بعد از حدود ۱۵۰ سال در اروپای آن روز هم که بحث طب آغاز می‌شود و کتاب قانون به عنوان کتاب درسی دانشگاه‌های اروپا مطرح

می‌شود و تا قرن هفدهم نیز در دانشگاه‌های گوناگون اعتبار داشته است. مدتی این کتاب فراموش شد اما اکنون دوباره طب سنتی مطرح شده و کتاب قانون باز هم اعتبار خود را کسب می‌کند.

ابن سینا راه خرافه را در حوزه طب بست

ابن سینا موفق شد طب را سامان بدهد. در آن روزگار خرافات در امر پزشکی بسیار رایج بوده و ابن سینا کوشش کرده است راه خرافات را در حوزه پزشکی ببندد و در این مورد بسیار کوشش کرد. از کارهای دیگر ابن سینا این است که نسبت به زدودن خرافات تلاش و در آگاهی‌بخشی به مردم کوشش کرد. وی به جزئیات مسایلی که خانواده‌ها در مسایل پزشکی با آن مواجه بودند توجه می‌کند و به مسایل بسیاری تذکر می‌دهد، از این جهت ابن سینا به مردم و جهان و تاریخ کمک کرده است و به قول برخی نویسندگان اروپایی بزرگترین و مشهورترین دانشمند جهان در تمام دوره‌ها تلقی می‌شود و این لقب بسیار مهمی برای وی است.

ابن سینا چندین کتاب در طب دارد و می‌کوشیده طب را به مردم بیاموزد و حتی به شعر هم آن را درآورده تا دانشجویان بتوانند راحت‌تر مسایل را یاد بگیرند. وی علاقه‌مند بوده آموزش‌ها توسعه یابد. کتاب قانون که علم طب را جمع کرده است این نیست که همه از خود ابن سینا باشد، کسانی پیش از ابن سینا مثل ارسطو، جالینوس، حنین بن اسحاق، زکریای رازی، ابوسهل مسیحی و علی بن عیسی اهوازی که صاحب کتاب کامل الصنعة الطبیة معروف به طب ملکی است پیش از ابن سینا می‌زیستند و ابن سینا از منابع آن‌ها استفاده کرده است. ابوسهل مسیحی نیز استاد ابن سینا بوده؛ پیرمردی که ابن سینا در کودکی از وی طب آموخته است. مهمترین نقشی که می‌توان بعد از قانون قائل شد این است که بعد علمی را در پزشکی تقویت کرد و راه خرافات را در حوزه پزشکی به حد زیادی بست، اکنون نیز در حوزه پزشکی خرافات وجود دارد اما او کوشید در کتاب قانون نشان می‌دهد بسیار دوستدار سلامت مردم است و می‌خواهد انسان‌ها سالم زندگی کنند و تمام اتفاقات و حوادث و پیشامدهای زندگی که می‌توانسته عامل بیداری مردم شود، توضیح بدهد.

مزاج‌شناسی مساله اولیه قانون ابن سینا است

ابن سینا در کتاب اول قانون بحث‌های مفصلی درباره آب مطرح می‌کند که اگر در موافقی مردم گرفتار شدند چطور آب را بجوشانند که قابل خوردن باشد. در موارد دیگری نیز ابن سینا این کوشش‌ها را به کار برده و به این مسائل توجه خاص می‌دهد که انسان‌ها زندگی بهتری داشته باشند. کتاب اول قانون از نظر شکل در چهار قسمت یا فن تقسیم شده است و هر فنی ممکن است چند تقسیم‌بندی فرعی دیگری داشته باشد. بنابراین طب را تعریف کرده و موضوعاتی که در طب مطرح شده مورد بحث قرار داده است. همان طور که در فلسفه پایه جهان بر اساس اسفار اربعه (آب- باد- خاک- آتش) است، ابن سینا به بحث مزاج می‌رسد و به چهار حالت‌هایی که در جسم و بدن انسان وجود دارد، می‌پردازد که اگر این مزاج در بدن یکی افزایش پیدا کند و تعادل نداشته باشد انسان دچار بیماری می‌شود. اگر ترکیب مزاج‌ها متعادل باشد انسان در سلامت کامل وجود دارد.

بحث مزاج یکی از مسائل مهم و اولیه قانون ابن سینا است. بعد از مزاج به اخلاط می‌رسد؛ اخلاط اربعه که شامل دم، صفرا و سودا و بلغم که جزو پایه‌های اولیه ساختمان بدن آدمی است که بحث بسیار مفصلی را مطرح می‌کند. سپس به قسمت‌های قوای بدن می‌رسد و آن‌گاه به مساله اجزای بدن از استخوان، گوش، خون و پوست می‌پردازد و به فن بعدی می‌رسد که آن هم درباره ساختمان و اجزای بدن است. در بحث فن سوم به حفظ الصحة می‌رسد که به

بهداشت ترجمه می‌شود و یکی از بخش‌های بسیار مهم قانون ابن سینا است که به بهداشت مربوط می‌شود. وی در بهداشت مسایل مختلف زندگی که مورد توجه مردم و نیاز جامعه انسانی بوده می‌پردازد و بحث‌های مختلفی را ارائه می‌دهد و سپس مسایل آب و هوا و مسکن و غذا را مطرح می‌کند زیرا بسیار مهم است و سپس به بیماری‌های آن اشاره می‌کند.

ورزش و بهداشت مسائل مهم در کتاب قانون است

بهداشت در حفظ صحت تمام چیزهایی است که به سلامت انسان مربوط است و هر چیزی که کمک می‌کند انسان سالم باشد در طب مورد توجه قرار گرفته است و ابن سینا نیز به آن توجه کرده است مثل خواب و بیداری و حتی شکل خوابیدن که اهمیت بسیاری دارد. از جمله مسایلی که ابن سینا مطرح می‌کند مساله آب است که آب یکی از مسایل مهم و مورد نیاز بدن است و اگر مشکلاتی داشته باشد موجبات بیماری‌های سختی را فراهم خواهد کرد. یکی از مسایل مهمی که در کتاب قانون مطرح می‌شود غذا است. ابن سینا به لحاظ طبیبی مساله مسکن را مورد توجه قرار داده است که محیط زندگی و خانه و شهر چه آب و هوایی داشته باشد.

مساله محیط و مسکن تاثیر بسیار زیادی دارد و بحث‌های مفصلی در این باره ارائه می‌دهد که خانه‌ها به سوی شمال یا جنوب قرار بگیرد یا در جریان شرق و غرب باشد یا به طرف کوهستان باشد یا جایی که هوا جریان دارد، مساله مسکن بسیار مورد توجه در طب آن روزگار است. کلیه محیط زندگی مورد توجه ابن سینا است که چگونه خانه‌ها را بسازند و درها و پنجره‌ها چگونه باشد که هوا در آن رفت و آمد داشته باشد. نوع لباس بسیار مورد توجه اوست و در محیط‌های مختلف آب و هوایی لباس‌ها باید چگونه باشد. همچنین یکی از مسایلی که ابن سینا مطرح می‌کند ورزش است که باید بیشتر به آن توجه کرد.

کتاب اول قانون در عین اینکه مقدمه‌ای بر طب و کل کتاب قانون است اما مسایل کلان و اصلی و مهم را در حوزه بهداشت، شناخت بدن و... مطرح می‌کند. تعریفی که ابن سینا از ورزش ارائه می‌دهد امروز هم همان‌طور دست نخورده باقی مانده است. آنچه در قانون آمده و ابن سینا بیان می‌کند این است که ورزش جنبش ارادی است که به تنفس زیاد و پیاپی منتهی می‌شود. از نظر ابن سینا پیاده‌روی آهسته که به این حالت منتهی نمی‌شود ورزش نیست. ابن سینا معتقد است اگر ورزش کنیم از هر معالجه‌ای بی‌نیاز می‌شویم و احتیاجی به طبیب و معالجه نخواهیم داشت. ورزش‌ها بسیار مختلف و متنوع هستند و ابن سینا از ورزش‌هایی که نام می‌برد کشتی است که در ایران سابقه طولانی دارد، تند راه رفتن را مورد توجه قرار می‌دهد، تیراندازی و دویدن که امروز نیز وجود دارد.

تغییر فصل و تاثیر آن بر بدن انسان از دیدگاه ابن سینا

تیراندازی با کمان و پرش به بالا و آویزان شدن از بالا که بدن به طرف پایین کشیده شود نوع دیگری از ورزش‌هاست که بیان می‌کند. شمشیربازی نیز یکی از ورزش‌هایی است که ابن سینا بیان می‌کند و همچنین پس و پیش حرکت دادن پاها. برخی از ورزش‌هایی که ابن سینا از آن نام می‌برد نرم و برخی ورزش‌ها سخت هستند از جمله ورزش‌هایی که عنوان می‌کند الاکنگ بازی است. قایق سواری ورزش دیگری است که ابن سینا نام می‌برد، همچنین اسب و شترسواری نیز در کتاب قانون آمده است. دویدن به عقب، بازی با نیزه، بازی با توپ، انواع زورآزمایی‌هایی با طرف مقابل که بازی دوطرفه است و انواع زورآزمایی‌هایی مثل کشتی را مورد توجه قرار می‌دهد.

این طبیب سرشناس ورزش‌هایی که برای سینه و اعضای تنفس مفید است بیان می‌کند و می‌گوید هر عضوی ورزش خاص خود را دارد و برای تک تک اعضای بدن ورزشی را مطرح می‌کند و در باب کلی ورزش هم می‌گوید باید به مساله غذا توجه شود و با شکم گرسنه ورزش کنید. در باب ورزش‌ها، ورزش‌هایی را می‌گوید که امروزه متداول است مثل آفتاب گرفتن که اکنون نیز انجام می‌شود و کنار دریا لای ماسه‌ها پنهان شدن نیز مطرح شده است و توضیحات لازم و مفید داده است که این کار بسیار خوب است. ابن سینا در بخش ورزش در هیچ چیزی کوتاه نیامده و درباره این مسائل سخن گفته است.

ابن سینا فصل و تغییرات فصول را مطرح می‌کند و از تاثیرات تغییر فصول بر بدن انسان می‌گوید و ممکن است بر مساله بیماری‌ها نیز نقش داشته باشد. ابن سینا روی مساله هوا اهمیت ویژه‌ای قائل شده است. تغییرات آب و هوا ممکن است بر بیماری‌ها هم نقش داشته باشند. مساله مسکن و خانه‌سازی از نظر ابن سینا در بخش پزشکی جای گرفته است و این‌که ساختار شهر باید از چه منظره‌ای مورد توجه قرار بگیرد. این‌که امروزه بحث بهداشت خانه‌ها در شهرسازی اهمیت داده می‌شود یا خیر؟ مساله مهمی است که باید به آن اندیشید. مساله غذا هم مهم است که چه باید خورد و چه چیزی نوشید. آب باران و آب چاه و قنات بسیار مورد توجه ابن سینا است. ابن سینا راه‌ها و روش‌های متعددی برای تصفیه آب داده است که چگونه آب را تصفیه کنیم به‌ویژه در مسافرت‌ها که آب‌ها آلوده بوده است.

سازماندهی و دسته‌بندی طب هنر ابن سینا است

وی بحث مفصلی درباره خواب و بیداری دارد که چه میزان بخوابیم. در باب ماساژ بدن نیز توضیحاتی دارد که بسیار مهم است، استحمام و حمام رفتن را مطرح کرده است و شست‌وشوی با آب سرد. بحث‌های بهداشت بدن در کتاب اول قانون بسیار مفید و خواندنی است و هیچ چیزی کهنه نشده است و امروزه هم در دنیا وجود دارد. مساله‌ای که در قانون ابن سینا به آن اهمیت داده شده است، بهداشت و تندرستی و تربیت کودک و مادران حامله است که وضع حمل آن‌ها نزدیک است، این‌که پس از تولد نوزاد ناف کودک را چگونه ببرند و بدنش را شست و شو دهند و چطور قنداق کنند و محیط خواب نوزاد را فراهم کنند. به مساله شیر دادن بسیار اهمیت می‌دهد و می‌کوشد مادران را متقاعد کند که خودشان به بچه شیر بدهند. اینقدر شرایط را سخت می‌کند که مادرها دایه نگیرند و خودشان به بچه شیر بدهند. ۲۵ شرط برای دایه قرار می‌دهد تا مادرها پشیمان شوند دایه بگیرند.

ابن سینا بحث مهمی درباره تدبیر آدم‌های پیر و سالمندان دارد که زندگی متفاوتی با بقیه دارند که راه چاره برای نگهداری این دسته از افراد چیست؟ طبی که ابن سینا متولی آن است و خودش هم آن را از دیگران گرفته و از چند کتاب پیش از خود بهره‌برداری کرده نامش طب طبیعی است و این طب نشان می‌دهد از قرن‌ها پیش بشر روی آن تلاش کرده و تجربه آموخته و هنر ابن سینا این است که طب را سازماندهی و دسته‌بندی کرده و برای یاد گرفتن منظم کرده است.

قانون کتاب درسی دانشگاه‌های اروپا بوده است

کتاب قانون به سرعت در قرن یازدهم میلادی وارد موسسات آموزشی و علمی اروپا شده و به زبان‌های لاتین ترجمه می‌شود و وقتی صنعت چاپ به‌وجود می‌آید بعد از انجیل و قرآن سومین کتاب قانون ابن سینا است زیرا مورد نیاز طب و جامعه بوده است و این اهمیت قانون را می‌رساند. کتاب ابن سینا مورد توجه دانشگاه‌های غرب قرار گرفته و کسی منکر این نیست که در اروپا قانون کتاب درسی بوده است.

اروپاییان بعد از مطالعه قانون و وارد شدن به بحث‌های اندیشه مسلمانان در بین خودشان کسانی پیدا می‌شوند که اجتهاد می‌کنند و صاحب نظر می‌شوند و کتاب‌هایی می‌نویسند که ترکیب کتاب‌های خودشان با مسلمانان است و ۴۰ درصد از مباحثات ابن سینا استفاده می‌کنند. در قرن هفدهم یکی از پزشکان اروپایی از این‌که چرا ما باید این طب را از شرقی‌ها بگیریم شاکی بوده جشنی می‌گیرد و کتاب قانون را در آتش می‌اندازد و می‌سوزاند زیرا این کتاب برایش مشکلاتی را ایجاد کرده است و این نشان می‌دهد چقدر این کتاب در فرهنگ اروپایی‌ها موثر بوده است.

در سال‌های اخیر کتاب قانون بیشتر مورد توجه قرار می‌گیرد و طب سنتی در ایران توجه زیادی را به خود جلب کرده است فقط استاد متخصص فهم قانون تقریباً کم شده است و کمتر کسانی هستند که در واقع به این مساله و دانش و طب کتاب‌ها اشراف بیشتری داشته باشند. من بر اساس نسخه‌های قدیمی سعی کردم متن را از روی نسخه‌های قدیمی تصحیح کنم کتاب اول از چاپ درآمده و مورد استفاده است و کتاب دوم نیز اخیراً منتشر شده که درباب گیاهان دارویی است. ما باید ارزش دانشمندان خود را بدانیم. ابن سینا یکی از بزرگترین آنهاست هم در طب، اخلاق، فلسفه و مسایل مختلفی که در کتاب‌هایش موجود است.

ابن سینا در پایان‌بندی کتاب اول قانون به چند معالجه می‌پردازد. مثل خون گرفتن، حجامت کردن، زالو انداختن و برای شکستگی بدن راهکارهایی ارائه می‌دهد و در برخی معالجات بدن را می‌سوزاند. ابن سینا در سن کم طب آموخته است و بر این باور است که طب دانش سختی نبوده است و بسیار زود یاد گرفته است. وی از استادان خود نام برده است و از ابوسهل مسیحی می‌گوید و زمانی که از دست غزنویان فرار کرده و به سمت ایران می‌آیند در بیابان گیر می‌کنند و استاد می‌میرد و ابن سینا وی را در بیابان دفن می‌کند. ابن سینا شاگردهای بسیاری تربیت کرده که بعد از او مطرح هستند.

